

مجتمع آموزش عالی مشهد مقدس

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا

مجازات‌های جایگزین زندان در فقه امامیه، اهل سنت و حقوق ایران

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین محمدرضا کمیلی

دانش پژوه:

سید رضا موسوی

کد تحصیلی: ۱۱۵۳۹۵۳

تابستان ۱۳۹۶

تقدیم:

پاداش این زحمت ناچیز را تقدیم می‌دارم به ائمه اطهار □ به ویژه قطب عالم امکان حضرت مهدی موعود حجه بن الحسن العسکری (عَجَّلَ اللَّهُ تَعَالَى فَرَجَهُ) روحی و ارواح العالمین له الفداء.

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خداوند عزوجل و درود و سلام بر پیامبر رحمت و مهربانی حضرت محمد مصطفی ﷺ و خاندان پاک و معصومش.

وبانهایت تقدیر و تشکر از مجموعه جامعه المصطفی العالمیه ﷺ بخصوص از اساتید محترم بویژه از جناب حجت السلام والمسلمین آقای محمدرضا کمیلی که مارادراین اثریاری فرمودند و از هیچ گونه راهنمایی دریغ نورزیده، توفیقات آن بزرگوار را از خداوند متعال خواهانم.

چکیده

مجازات‌های جایگزین زندان یکی از مباحث جدید و پرطرفداری است که امروزه در کشورهای مختلف مطرح است؛ اما آنچه در این تحقیق مورد توجه قرار می‌گیرد مجازات‌های جایگزین زندان بر اساس فقه امامیه، اهل سنت و حقوق ایران است. بر این اساس مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق مطالب ذیل است.

تمام فقهای مذاهب اسلامی در اصل مشروعیت حبس اتفاق نظر دارند. در اسلام مجازات زندان نداریم، در کلمات فقها و متون روایات، عنوان حبس داریم که مفهومی وسیع‌تر از زندان است و کاملاً با شکل و شمایل زندان امروزی متفاوت است، منظور از حبس نگهداری انسان در یک فضای تنگ و تاریک نیست بلکه بیشتر مقصود جلوگیری از تصرفات آزادانه وی بدون هرگونه شکنجه و آزار است.

از دیدگاه فقه امامیه و اهل سنت مجازات‌هایی که امروزه به‌عنوان مجازات جایگزین زندان یاد می‌شود، در حقیقت مجازات‌های تعزیری هستند که حاکم شرع برای تعیین و انتخاب آن‌ها با هیچ محدودیتی مواجه نیست. به این معنا که تعزیر منحصر به تازیانه نیست، بلکه تعیین مجازات‌های تعزیری، به حاکم اسلامی واگذار شده تا برحسب صلاح دید خود که مبتنی بر اصول ثابتی است، اعمال نماید.

مجازات‌های جایگزین زندان در فقه را می‌توان به چهار دسته کلی جایگزین‌های مالی، بدنی، معنوی، سلب آزادی یا محدودکننده آزادی تقسیم نمود.

در نظام حقوقی ایران می‌توان مجازات‌های جایگزین زندان را به دو گونه سنتی و نوین تقسیم کرد. گونه‌های سنتی آن دسته از تدابیری هستند که از بدوقانون گذاری در نظام عدالت کیفری ایران، به‌منظور کاهش جمعیت زندانیان و اجتناب از آثار زیانبار آن پیش‌بینی شده است و هم اکنون نیز از اعتبار قانونی برخوردار است که عبارتند از جزای نقدی، تعلیق اجرای مجازات، آزادی مشروط.

گونه‌های نوین آن دسته از تدابیری هستند که در چند دهه اخیر در نظام‌های حقوقی دنیا مطرح شده‌اند و در مقررات جزایی ایران نیز پس از تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ از اعتبار قانونی برخوردار شدند که خود از نوآوری‌ها و نقاط قوت این قانون محسوب می‌شود عبارتند از: محرومیت از حقوق اجتماعی، خدمات عام‌المنفعه، دوره مراقبت، جریمه نقدی، جریمه نقدی روزانه، حبس خانگی، نظارت الکترونیکی.

واژگان کلیدی:

مجازات، جایگزین، زندان، تعزیر، فقه، حقوق

فهرست مطالب:

۱	مقدمه
۲	ضرورت و اهمیت تحقیق
۳	پیشینه تحقیق
۳	سئوالات تحقیق
۴	فرضیه های تحقیق
۴	اهداف تحقیق
۵	نظریه پردازی یا نوآوری
۵	روش تحقیق
۵	ساختار تحقیق
	بخش اول: کلیات
۸-۱-۱	مفهوم شناسی مجازات جایگزین زندان
۸-۱-۱-۱	تعریف زندان در لغت
۱۰-۱-۱-۲	تعریف زندان در اصطلاح فقهاء
۱۱-۱-۱-۳	تعریف زندان در اصطلاح حقوق
۱۳-۱-۱-۴	تعریف کیفر و مجازات در لغت
۱۳-۱-۱-۵	تعریف مجازات در اصطلاح فقهاء
۱۴-۱-۱-۶	تعریف مجازات در اصطلاح حقوق
۱۵-۱-۱-۷	تعریف جایگزین زندان (بدائل السجن) در لغت

- ۱-۱-۸- تعریف جایگزین زندان در اصطلاح فقهاء..... ۱۶
- ۱-۱-۹- تعریف جایگزین زندان در اصطلاح حقوق ۱۶
- ۱-۲- سیر تاریخی زندان و عوامل گرایش به مجازات‌های جایگزین ۱۸
- ۱-۲-۱- تاریخچه زندان در دنیا..... ۱۸
- ۲-۲-۱- تاریخچه زندان در ایران ۲۳
- ۳-۲-۱- تاریخچه زندان در اسلام ۲۶
- ۴-۲-۱- تاریخچه مجازات‌های جایگزین زندان در دنیا..... ۳۲
- ۵-۲-۱- تاریخچه مجازات‌های جایگزین در ایران..... ۳۹
- ۶-۲-۱- عوامل گرایش به مجازات‌های جایگزین زندان (آثارمنفی زندان)..... ۴۰
- ۱-۶-۲-۱- شکست مجازات جایگزین حبس در دستیابی به اهداف ۴۱
- ۱-۶-۲-۱- ناتوانی در پیشگیری از جرم..... ۴۲
- ۲-۶-۲-۱- شکست برنامه‌های اصلاح و درمان ۴۳
- ۲-۶-۲-۱- جرم‌زا بودن محیط زندان..... ۴۴
- ۲-۶-۳- تعارض با اصل شخصی بودن مجازات‌ها..... ۴۵
- ۲-۶-۴- هزینه‌های اقتصادی زندان ۴۵
- ۲-۶-۵- تراکم جمعیت زندان و کمبود فضای مناسب..... ۴۷
- ۲-۶-۶- مشکلات بهداشتی موجود در زندان..... ۴۸
- ۲-۶-۷- از بین رفتن حس مسئولیت ۴۹
- ۲-۶-۸- ایجاد مشکلات اقتصادی، اجتماعی، خانوادگی ۵۰
- ۲-۶-۹- اثر روانی نامطلوب زندان بر زندانی ۵۱

- ۵۱-۱-۲-۶-۱۰- آموزش و انتقال جرایم.....
- ۵۲-۱-۲-۶-۱۱- بیکاری و طرد اجتماعی.....
- ۵۳-۱-۲-۶-۱۲- عدم طبقه بندی صحیح در زندان.....
- ۵۴-۱-۳- جایگاه زندان در اسلام.....
- ۵۴-۱-۳-۱- مشروعیت حبس.....
- ۵۴-۱-۳-۱-۱- مشروعیت حبس در قران کریم.....
- ۶۴-۱-۳-۱-۲- مشروعیت زندان از دیدگاه سنت.....
- ۶۶-۱-۳-۱-۳- مشروعیت زندان از نظر اجماع.....
- ۶۷-۱-۳-۱-۴- مشروعیت زندان از نظر عقل.....
- ۶۸-۱-۳-۲- انواع حبس و موجبات آن در فقه اسلامی.....
- ۷۵-۱-۳-۳- انواع حبس از لحاظ مدت آن.....
- ۷۶-۱-۳-۴- جایگاه زندان در میان کیفرهای شرعی.....
- ۸۱- بخش دوم: مجازات جایگزین زندان در فقه و حقوق ایران.....
- ۸۲-۱-۲- مجازات‌های جایگزین حبس و تعزیر.....
- ۸۳-۱-۱-۲- ماهیت و قلمرو مجازات‌های تعزیری.....
- ۸۴-۱-۲-۱- ادله انحصار تعزیر در تازیانه و نقد آنها.....
- ۸۵-۱-۲-۱-۲- معنای لغوی تعزیر.....
- ۸۶-۱-۲-۲- استصحاب و اجرای اصل.....
- ۸۷-۱-۲-۳- عبارت (التعزیر دون الحد) در روایات و کلام فقهاء.....
- ۸۸-۱-۳-۱-۲- ادله تعمیم مجازات‌های تعزیری.....

۸۸.....	۲-۱-۳-۱-۱- در فقه شیعه
۸۹.....	۲-۱-۳-۱-۱- معنای لغوی تعزیر
۸۹.....	۲-۱-۳-۱-۲- استفاده از اطلاق روایات
۹۱.....	۲-۱-۳-۱-۳- کلمات فقهاء
۹۲.....	۲-۱-۳-۱-۴- اطلاقات باب ولایت فقیه
۹۴.....	۲-۱-۳-۱-۵- اختیارات حاکم در تعزیر
۹۵.....	۲-۱-۳-۱-۶- سازگاری با اهداف مجازاتهای تعزیری
۹۶.....	۲-۳-۱-۲- در فقه اهل سنت
۹۷.....	۲-۱-۳-۱-۲- بازداشتن مجرم از گناه
۹۷.....	۲-۲-۳-۱-۲- قیاس
۹۷.....	۲-۳-۲-۳-۱-۲- دفاع از جامعه
۹۸.....	۲-۳-۲-۳-۱-۲- اختیارات حاکم در تعیین نوع تعزیر
۹۸.....	۲-۳-۲-۳-۱-۲- افزایش گناه
۹۹.....	۲-۳-۲-۳-۱-۲- تناسب جرم و مجازات
۹۹.....	۲-۳-۲-۳-۱-۲- اطلاق ادله نهی از منکر
۱۰۰.....	۲-۳-۲-۳-۱-۲- اولویت
۱۰۲.....	۲-۲- مجازات های جایگزین زندان در فقه
۱۰۳.....	۲-۱-۲- جایگزین های مالی
۱۰۳.....	۲-۱-۱-۲- تخریب وانهدام
۱۰۵.....	۲-۱-۲- غرامت (جریمه و جزای نقدی)

- ۱۰۷.....۲-۲-۱-۳- محرومیت از حقوق اجتماعی.....
- ۱۰۷.....۲-۲-۱-۴- مصادره اموال.....
- ۱۰۷.....۲-۲-۲- جایگزین های روحی و روانی.....
- ۱۰۷.....۲-۲-۱- وعظ و نصیحت.....
- ۱۰۸.....۲-۲-۲- هجر و کناره گیری.....
- ۱۰۹.....۲-۲-۳- احضار و توبیخ.....
- ۱۱۱.....۲-۲-۴- تحقیر و تشهیر.....
- ۱۱۲.....۲-۲-۵- تهدید.....
- ۱۱۳.....۲-۲-۳- جایگزین های محدود کننده آزادی.....
- ۱۱۴.....۲-۲-۳-۱- حبس در منزل.....
- ۱۱۵.....۲-۲-۳-۲- تبعید و منع رفت و آمد.....
- ۱۱۷.....۲-۲-۳-۳- تعقیب و مراقبت.....
- ۱۱۸.....۲-۲-۴- جایگزین های بدنی.....
- ۱۱۸.....۲-۲-۴-۱- ضرب و تازیانه.....
- ۱۲۱.....۲-۳- مجازاتهای جایگزین حبس در قانون مجازات اسلامی ایران.....
- ۱۲۲.....۲-۳-۱- گونه های سنتی جایگزین حبس.....
- ۱۲۳.....۲-۳-۱-۱- آزادی مشروط.....
- ۱۲۵.....۲-۳-۱-۲- تعلیق اجرای مجازات.....
- ۱۲۹.....۲-۳-۱-۳- جزای نقدی.....
- ۱۳۰.....۲-۳-۲- گونه های نوین جایگزین حبس.....

۱۳۱.....	۲-۳-۱- حبس خانگی
۱۳۳.....	۲-۳-۲- نظارت الکترونیکی
۱۳۵.....	۲-۳-۳- کارعام المنفعه یا خدمات عمومی رایگان
۱۳۸.....	۲-۳-۴- دوره مراقبت (تعليق مراقبتی)
۱۴۲.....	۲-۳-۵- جزای نقدی روزانه
۱۴۴.....	۲-۳-۶- محرومیت از حقوق اجتماعی
۱۴۸.....	نتیجه گیری
۱۵۲.....	منابع و ماخذ

مقدمه

مجازات زندان یکی از شیوه‌های برخورد با مجرم است که شاید بتوان گفت از گذشته دور تابه‌حال در میان تمام فرهنگ‌ها و ملل مختلف جایگاه خود را داشته است. اما از نیمه دوم قرن هجدهم که مجازات زندان به‌عنوان مجازات اصلی در نظام‌های کیفری بسیاری از کشورها وارد شد با توجه به کاربرد فراوان این مجازات و آثار مخرب و زی‌انبار آن، به یکی از معضلات تبدیل شده، جوامع بشری و دستگاه قضا را با مشکلات عدیده‌ای مواجه ساخته است. به‌طوری‌که مبحث زندان زدایی و مجازات‌های جایگزین در حوزه جرم‌شناسی بیش از پیش مورد توجه حقوق‌دانان قرار گرفته است.

زندان در اکثر موارد نه تنها کاربرد بازدارندگی و اصلاحی نداشته بلکه آسیب‌ها و تاثیرات همه‌جانبه و جبران‌ناپذیری را بر فرد، خانواده و پیکره اجتماع می‌گذارد که از آن به‌عنوان مجازات شکست خورده و یا دانشگاه بزهکاری و جنایت یاد می‌شود، به همین علت است که حقوق‌دانان معاصر بر خلاف گذشته در صدد راهی برای محدود کردن و حذف این مجازات از چرخه مجازات‌ها شده اند که می‌توان جنبش حبس زدایی در سطح بین‌المللی و داخلی را در این راستا دانست. یکی از راهکارهای مهم و اساسی این جنبش استفاده از مجازات‌های جایگزین زندان می‌باشد که آثار مثبت و بازدارندگی و اصلاحی موثرتری نسبت به مجازات حبس دارد در عین حالی که فاقد آثار منفی و معایب زندان می‌باشد. در ایران نیز از دودهمه پیش تلاش‌هایی به منظور تحدید موارد استفاده از حبس و توجه به مجازات‌های جایگزین صورت گرفته است؛ که تدوین لایحه مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان و فصل نهم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با عنوان مجازات‌های جایگزین حبس، نشان می‌دهد که قانونگذار ایرانی در صدد بر طرف کردن مشکل حبس محوری در نظام عدالت کیفری خود بوده است.

اما در شریعت مقدس اسلام اصل حبس مشروعیت داشته، ادله و نصوص شرعی بر جواز بکارگیری زندان در موارد خاص و محدودی دلالت دارد ولی هرگز به‌عنوان راهکار شایع مورد استفاده قرار نگرفته است. نظریه اسلام در رابطه با زندان و جایگزین آن یکی از بهترین و جامع‌ترین نظرات می‌باشد که اگر به آن توجه و عمل می‌شد، امروزه از گسترش زندان و آثار و آسیب‌های آن در امان می‌ماندیم، اسلام به

عنوان کاملترین دین الهی که تمامی زوایای زندگی بشر را مد نظر داشته از مساله جرم و بزه وانحراف در جامعه غافل نمانده و برای جلوگیری از بروز جرم و اصلاح و تربیت و بازگرداندن آنها به زندگی معمولی تدابیری اندیشیده که زندان را به عنوان تنها راه اصلی ترین راه اصلاح و باز پروری نمی داند و تنها از بعد ضرورت و پیشگیری به آن نگریسته است، بلکه قرن ها پیش با توجه به گنجاندن نهاد تعزیر در نظام کیفری اسلام و اختیارات حاکم شرع در این حوزه، می توان برای حبس جایگزین ارائه و پیشنهاد داد. لذا این پژوهش درصدد است تا جایگاه واقعی زندان در اسلام و یافتن مجازات های جایگزین زندان را براساس مبانی فقهی امامیه و اهل سنت و بررسی نماید.

ضرورت و اهمیت تحقیق

آنچه اهمیت و ضرورت توجه به زندان و مجازات های جایگزین را دوچندان می کند این است که در اسلام مجازات زندان نداریم. در اسلام عنوان حبس داریم که مفهومی وسیع تر از سجن (زندان) است سجن را در کلمات خلفاء و سلاطین می بینیم نه در کلمات فقهاء و متون روایات، منظور از حبس نگهداری انسان در یک فضای تنگ و تاریک نیست بلکه بیشتر مقصود جلوگیری از تصرفات آزادانه وی است و این کاملاً با شکل و شمایل زندان امروزی که یک نهاد اجتماعی متولد اروپای قرن هجده و نوزده میلادی می باشد متفاوت است، و از طرفی یکی از مواردیکه امروزه باعث بروز بحران در امر زندان ها و گسترش غیر معمول حبس و زندان در سیستم قضایی کشورهای اسلامی شده بهره گیری از سیستم قضایی کشورهای اروپایی و نادیده گرفتن نظام کیفری اسلام و فتاوی فقهاء گرانقدر در این مهم است. به عبارت بهتر بکار گیری زندان در سطح وسیع کپی برداری از غرب بوده است. اگر قانونگذاران کشورهای اسلامی در تدوین قوانین، حقوق اسلامی را سرلوحه خود قرار داده و زندان را آنگونه که اسلام مشخص کرده پیاده و اجرا می کردند و بجای زندان از دیگر اقسام تعزیرات سازنده (از یک توبیخ ساده شروع شده و به مجازات های بسیار سنگین تری خاتمه می یابد) که مناسب به حال مجرم است استفاده می کردند، امروزه شاهد گسترش حبس و آثار زیانبار آن در جامعه و در همین راستا تلاش برای حبس زدایی از قوانین نبودیم؛ بنابراین ضرورت و اهمیت دارد تا نظر اسلام در رابطه با زندان و مجازات های جایگزین مورد بحث

و بررسی قرار گیرد. تلاش بنده در این تحقیق بر آن است تا در حد توان خویش جایگاه مجازات های جایگزین زندان را بر اساس فقه امامیه و اهل سنت معین نموده و انواع و اقسام آنرا از فقه استخراج و گردآوری کنم. و همچنین انواع مجازات های جایگزین زندان در حقوق ایران را مورد کاوش قرار دهم.

پیشینه تحقیق

تحقیق و پژوهش در مورد مجازات های جایگزین زندان از منظر حقوق عرفی و قوانین موضوعه از چند دهه قبل در کشورهای مختلف از جمله ایران با استقبال مواجه شده و در این زمینه تحقیقات ارزشمندی صورت گرفته است کتب مهم و پایان نامه هایی نیز نوشته شده اما متأسفانه بحث و بررسی مجازات های جایگزین زندان در فقه اسلامی تا به حال آنطوری که شایسته و بایسته است کار نشده است. بنده کتاب یا پایان نامه ای با این عنوان در فقه امامیه مشاهده نکردم به جز چند مقاله مختصرمانند مجازات های جایگزین و نهاد تعزیر نوشته علی رضا محولاتی که انصافاً خوب و جامع بحث کرده است، اما در فقه اهل سنت علماء و حقوقدانان آنان در این اواخر کتب و پایان نامه هایی با عنوان بدایل السجن فی الشریعه الاسلامیه تالیف کرده اند که در خورتحسین و توجه می باشد؛ بنابراین موضوع پایان نامه از هر جهت جای تحقیق و پژوهش را دارد امید است که با استعانت پروردگار موفق باشم.

سئوالات تحقیق

سئوال اصلی:

دیدگاه فقه امامیه و اهل سنت و حقوق ایران در رابطه با مجازات جایگزین زندان چیست؟

سئوال فرعی:

آثار منفی زندان چیست؟

عوامل گرایش به مجازات های جایگزین زندان چیست؟

جایگاه زندان در میان کیفرهای شرعی چیست؟

جایگاه مجازات جایگزین زندان در میان کیفرهای شرعی چیست؟

رابطه مجازات های جایگزین و تعزیر چیست؟
 قلمرو و محدوده مجازات های تعزیری کدام است؟
 آیا تعزیر، محدود به مجازاتهای خاصی است یا محدودیتی در این زمینه وجود ندارد؟
 مجازات های جایگزین حبس در فقه کدام است؟
 جایگزین زندان در حقوق کیفری ایران چیست؟

فرضیه های تحقیق

- ۱- زندان در فقه اسلامی موضوعیت نداشته و می توان براساس مبانی فقهی جایگزین داشته باشد.
- ۲- زندان در اسلام به عنوان مجازات اصلی مطرح نبوده و کاربرد آن در موارد خاص و محدود می باشد. در حالیکه در حقوق کیفری موضوعه جهان و نظام کیفری جمهوری اسلامی ایران به عنوان مجازات اصلی و موارد آن زیاد است.
- ۳- حبس در میان کیفرهای شرعی یکی از مصادیق و موارد تعزیر می باشد که براساس مبانی فقهی طبق قاعده التعزیر بما یراه الحاکم، به حاکم شرع و حکومت اسلامی واگذار شده تا برحسب زمان و مکان، و متناسب با شخصیت مجرم و جرم ارتكابی هر نوع مجازات تعزیری از دیگر اقسام تعزیرات را که برای اصلاح مجرمان مناسب دید به عنوان جایگزین استفاده نماید. و در این زمینه با هیچ محدودیتی مواجه نیست می تواند از یک توبیخ و تذکر ساده شروع و به مجازات های دیگری ختم نماید.

اهداف تحقیق

تبیین واقعی و حقیقی جایگاه زندان و مجازات های جایگزین زندان در فقه امامیه و اهل سنت و حقوق ایران و همچنین یافتن مجازات های جایگزین زندان براساس مبانی فقهی و شرعی رسالتی است که این تحقیق برعهده دارد.

نظریه پردازی یا نوآوری

گرچه ابتدای امر به نظر می‌رسد که بحث جایگزین‌های زندان در نظام کیفری اسلام هیچ جایگاهی ندارد ولی با اندک تاملی در متون اسلامی در می‌یابیم که اساساً در نظام کیفری اسلام نه تنها با جایگزین‌های مجازات زندان هیچ مخالفتی ندارد، بلکه مهم‌ترین هدف در نظام کیفری اسلام را اصلاح و تربیت مجرمین با تاکید بر ابزارهای غیر کیفری می‌داند و تاکید بر مجازات‌های غیر حبس دارد. و دیگر اینکه فقه اسلامی با توجه به نهاد تعزیر این ظرفیت را دارد که مجازات‌های جایگزین حبس را پیشنهاد و ارائه دهد. برای اشکال سنتی و نوین مجازات‌های جایگزین مانند جزای نقدی، حصر خانگی، محرومیت از حقوق اجتماعی، خدمات عام‌المنفعه ... می‌توان ریشه فقهی و روایی پیدا کرد. و به طور مفصل توضیح خواهیم داد که مجازات جایگزین حبس در فقه با توجه به اقسام تعزیر چهار نوع می‌باشد که امروزه نیز به بهترین وجه قابلیت استفاده و بهره‌برداری را دارد.

روش تحقیق

تحقیق در این پژوهش توصیفی تحلیلی است، به طوری که با مطالعه کتب و مقالات و پایان‌نامه‌ها موجود در این زمینه، مطالب جمع‌آوری شده و به دقت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و سپس نتیجه گرفته شده است.

ساختار تحقیق

تحقیق متشکل از دو بخش می‌باشد.

بخش نخست شامل مباحث کلی می‌باشد که دارای سه فصل می‌باشد فصل اول مفهوم شناسی مجازات جایگزین زندان فصل دوم سیرتاریخی، عوامل گرایش به مجازات‌های جایگزین فصل سوم جایگاه زندان در اسلام.

بخش دوم متضمن بحث مجازات های جایگزین زندان در فقه و حقوق ایران می باشد که در سه فصل ارائه می شود فصل اول مجازات های جایگزین حبس و تعزیر فصل دوم مجازات های جایگزین زندان در فقه فصل سوم انواع مجازاتهای جایگزین حبس در قانون مجازات اسلامی ایران.

بخش اول: کلیات

۱-۱- مفهوم شناسی مجازات جایگزین زندان

در این فصل به تعریف کلمات عنوان تحقیق یعنی مجازات‌های جایگزین زندان در لغت و در اصطلاح فقهاء و در اصطلاح حقوق پرداخته می‌شود.

۱-۱-۱- تعریف زندان در لغت

مفهوم زندان در لغت با الفاظ متعدد از قبیل حبس، سجن، وقف، ایقاف، حصر، اثبات، اقرار، امساک... و سایر کلماتی که حاوی معنای ممنوعیت هستند بیان شده ولی در میان این کلمات، دو لفظ حبس و خصوصاً کلمه سجن به‌طور صریح دلالت بر زندان دارد، لذا به این دو تعریف بسنده می‌کنیم؛ اما بقیه الفاظ تحت عنوان زندان در قرآن و سنت مورد اشاره قرار خواهد گرفت.

فیروزآبادی در قاموس در باب حبس گوید: حبس به معنای مانع شدن است و اسم مکان محبس به روزن مقتل می باشد *حَبْسَهُ يَحْبِسُهُ* از باب *ضَرَبَ يَضْرِبُ*، و در ماده سجن می گوید *سَجَنَهُ* و *سِجْن* با کسره سین به معنای محبس است و دارندة آنرا *سَجَان* یعنی زندانبان گویند^۱

ابن منظور در لسان العرب در ماده حبس گوید: *حَبْسَهُ يَحْبِسُهُ حَبْساً* و اسم مفعول آن *مَحْبُوس* می آید که به معنای زندانی شده است، و *وَأَحْتَبَسَهُ وَحَبْسَهُ* یعنی نگهداشت او را و حبس کردن ضد آزاد گذاشتن است تا آنجا که گوید *وَالْحَبْسِ وَالْمَحْبَسَةِ وَالْمَحْبَسِ* اسم مکان زندان است، و در ماده سجن گوید: *سِجْن* با کسر سین

^۱ محمدین یعقوب، فیروزآبادی، قاموس المحيط، ج ۲، ص ۳۲۶ و ج ۴، ص ۲۲۶.

یعنی حبس و سجن بافتح سین مصدر است، سَجَنَهُ يَسْجُنُهُ سَجْنًا یعنی حبس کرد او را، و سَجَانٌ به معنای زندانبان است^۱

در صحاح اللغه در ماده حبس گوید: حبس ضد آزاد گذاشتن است و حَبَسْتُهُ وَاَحْتَبَسْتُهُ به یک معناست که هم لازم است و متعدی و در ماده سجن می گوید السِجْنُ: الْحَبْسُ وَالسَّجْنُ بافتح سین مصدر هستند و قَدْ سَجَنَهُ يَسْجُنُهُ یعنی حبس کرد او را.^۲

تاج العروس در ماده حبس گوید حَبَسَ یعنی مانع شدن و نگهداشتن است، اسم مکانش بر وزن مَحْبَسِ است حَبَسَ يَحْبِسُ از باب ضَرَبَ يَضْرِبُ است، در ماده سجن نیز می گوید سَجَنَهُ يَسْجُنُهُ سَجْنًا یعنی حبس کرد او را و سِجْنٌ باکسره به معنای مکانی که انسان در آن زندانی می شود، که در گفتار خدا در قضیه حضرت یوسف □ نیز آمده است «قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ» و اگر با فتحه سین باشد مصدر است.^۳

بستانی حبس را چنین تعریف کرده است: سجن یا حبس عبارت است از آن مکانی که در آن محکومان به ارتکاب گناهان و جرایم موجب زندان که خود به ارتکاب آن اعتراف کرده و یا متهمانی که به اتهام وارده اعتراف نکرده زندانی می شوند، ممکن است زندان به خاطر چیز دیگری غیر از گناه مثل دیون مالی و یا قرار گرفتن در دست دشمن و اسرای جنگی و امثال آن باشد.^۴

در فرهنگ معین حبس به معنای بازداشتن، بازداشت، زندانی کردن و بازداشتن آمده است.^۵

^۱ محمدبن مکرّم، ابن منظور، لسان العرب، ج ۶، ص ۴۴ و ج ۱۳، ص ۲۰۳.

^۲ اسماعیل ابن حماد، جوهری، صحاح اللغه، ج ۳، ص ۹۱۵ و ج ۵، ص ۲۱۳۳.

^۳ محمدبن محمد، مرتضی زبیدی، تاج العروس، ج ۸، ص ۲۳۴ و ج ۱۸، ص ۲۷۱.

^۴ بطرس، البستانی دائره المعارف، ج ۹، ص ۵۰۸.

^۵ حسن، عمید، فرهنگ عمید، ص ۷۷۲.